

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

Izvoare istorice comentate

TESTAMENTUL POLITIC AL LUI AUGUSTUS

(Res gestae divi Augusti)

(Istoricul Suetonius relatează — în *Viața lui Augustus*, cap. 101 — că, după moartea împăratului, întâmplată la 19 august anul 14 e.n., „testamentul său a fost adus (în senat) de vestale, care-l primiseră în păstrare împreună cu trei suluri sigilate. Toate au fost deschise și citite în senat“. Unul din cele trei suluri sigilate cuprindea un *Breviar al acțiunilor pe care le săvârșise* (Index rerum a se gestarum), care urma să fie gravat pe table de bronz și expus în fața mauzoleului său. În același timp, copii de pe el au fost gravate pe pereții mai multor temple din Asia Mică, între altele din *Ancyra* (azi Ankara), în Galatia și din *Antiochia*, în Pisidia. Dacă exemplarul original din Roma a dispărut, copiile din *Ancyra* și din *Antiochia* s-au păstrat: cea din *Ancyra* — cunoscută sub numele de *Monumentum Ancyranum* — s-a păstrat atît în textul latin, cît și cu o traducere în limba greacă, fapt care a ajutat la reconstituirea părților latine deteriorate; iar cea din *Antiochia*, numai în limba latină, a ajutat la precizarea conținutului latin al unor termeni *esențiali*, păstrați la *Ancyra* numai în traducerea greacă. Descoperit încă din anul 1555, de solii trimiși de împăratul Ferdinand I al Germaniei la Soliman cel Măreț, el a fost publicat pentru prima oară în chip științific și cu un întins comentariu istoric de Theodor Mommsen, sub numele de *Res gestae divi Augusti*, în 1865 și apoi, într-o ediție mult îmbunătățită, în 1883. Textul ce urmează, referitor la *geneza și esența* „principatului“ lui Augustus și la cuceririle și luptele din spațiul danubian, urmează ediția lui Jean Gagé: *Res gestae divi Augusti*, text greco-latin și comentariu, Paris, 1935).

Textul ¹

§ 34. În al șaselea și al șaptelea consulat al meu ² după ce pusesem capăt luptelor civile ³, am remis în mâinile senatului și poporului roman conducerea treburilor publice ⁴. Drept răsplată, printr-un senatus-consult, am fost denumit *Augustus* ⁵. Din acest moment, am depășit pe toți în autoritate, ⁶ dar n-am avut niciodată mai multă putere decît cei ce mi-au fost colegi în vreuna din magistraturi. ⁷

§ 29. I-am silit pe parți să-mi restituie prăzile de război și stindardele a trei oștiri romane ⁸ și să ceară cu umilință prietenia poporului roman. Toate aceste stindarde le-am depus în templul lui *Marte răzbușătorul*. ⁹

§ 30. Am supus stăpînirii poporului roman neamurile pannonienilor¹⁰ și am extins hotarele Illyricului pînă la țărmul fluviului Dunărea.¹¹ O oștire a dacilor,¹² care trecuse peste aceste hotare a fost înfrîntă și pusă pe fugă, iar mai apoi oastea mea, trecînd Dunărea¹³, a silit neamurile dacilor să recunoască supremația poporului roman.¹⁴

(Jean Gagé, *Res gestae divi Augusti*, Paris, 1935, p. 134—136, 142—146, traducere nouă)

Comentariu istoric

1. Descoperită în 1555 de Augier de Busbecq (1522—1592), diplomat flamand în slujba împăratului Ferdinand I, inscripția din Ancyra — „regina inscripțiilor latine“, cum a numit-o Mommsen — a fost gravată în primii ani ai domniei lui Tiberius pe pereții exteriori ai templului ridicat aici în cinstea lui Augustus. Ea reprezintă „o scriere apologetică, destinată să perpetueze o imagine ideală a lui Augustus și a operei sale“ (Gagé). Redactată în mai multe etape, ea a fost încheiată cu un an înainte de moartea împăratului și depusă în păstrarea vestalelor. În forma ei definitivă, ea cuprinde trei părți: prima, cuprinzînd paragrafele 1—14, înfățișează funcțiunile îndeplinite și onorurile civile sau religioase primite; a doua, paragrafele 15—24, cuprinde un tablou al cheltuielilor făcute în folosul statului și poporului, iar a treia, paragrafele 25—35, acțiunile politice și militare prin care a consolidat statul roman. Deși denumirea de „testament politic“ nu acoperă în întregime conținutul inscripției, ea este comodă și, avînd în vedere că ea conține, în chip indiscutabil, o expunere avînd drept scop justificarea operei lui Augustus, ea poate fi menținută ca atare.

2. Consulatul al șaselea avusese loc în anul 28 î.e.n., iar al șaptelea în 27 î.e.n. Augustus, menționîndu-le împreună, vrea să marcheze cele două etape prin care s-a ajuns la „restaurarea republicii“; în anul 28 î.e.n., a anulat în chip treptat măsurile ilegale luate în perioada triumviratului, pentru ca în ziua de 13 ianuarie 27 î.e.n., într-o memorabilă ședință a senatului, el să declare în chip solemn că remite în mâinile senatului și ale poporului roman întreaga conducere a statului, renunțînd la puterile excepționale cu care fusese învestit în perioada luptelor civile.

3. Începute odată cu asasinarea lui Caesar în anul 44 î.e.n., luptele civile se continuaseră pînă în anul 30 î.e.n.: în lunile martie—aprilie 43, lupta senatului împotriva lui M. Antonius (așa numitul „război de la Mutina“); în noiembrie 42, lupta triumvirilor M. Antonius și C. Octavius împotriva conducătorilor conspirației anticezariene, Brutus și Cassius, sfîrșită cu înfrîngerea acestora la Philippi, în Macedonia; în 41, lupta lui C. Octavius împotriva lui L. Antonius, fratele triumvirului, la Perusia, sfîrșită cu pacea de la Brundisium între C. Octavius și M. Antonius; lupta lui C. Octavius împotriva lui Sextus Pompeius, între 39 și 36 î.e.n., încheiată cu înfrîngerea acestuia la Naulochos, de către Agrippa, urmată de uciderea lui Sextus de către M. Antonius; în 36 î.e.n. rebeliunea triumvirului M. Aemilius Lepidus, urmată de depunerea lui din triumvirat; în fine, războiul civil dintre C. Octavius și M. Antonius, încheiat cu lupta navală de la Actium (2 septembrie 31 î.e.n.), moartea lui Antonius, ocuparea Alexandriei și moartea Cleopatrei (30 î.e.n.).

4. Prin această expresie, Augustus încearcă să acrediteze afirmația că în ședința senatului de la 13 ianuarie 27 î.e.n., el ar fi restabilit constituția republicană, renunțând la toate puterile excepționale ce-i fuseseră atribuite în timpul războaielor civile. În realitate, la această dată a avut loc o „legalizare“ a puterii lui Augustus : preocupat de a da o formă constituțională — deci legală — poziției sale în statul roman, el s-a străduit să apară de acum înainte ca *simple delegat* al senatului și poporului roman, de la care deține puterea în baza unei *investituri legale*. De aceea, renunțând la puterea triumvirală și la comandamentul militar extraordinar ce-i fusese acordat în 31 î.e.n., Octavius păstrează *consulatul* (pe care-l va exercita 5 ani, între 27 și 23 î.e.n.), dar exercitând un *imperium consulare* asupra întregului teritoriu roman, inclusiv provinciile senatoriale ; mai păstrează titlul de *imperator* și *puterea tribuniciană*. Iată de ce s-a spus cu drept cuvânt că „ceea ce actul din 27 a conferit în chip expres lui Augustus, — chiar dacă pe un timp limitat — n-a fost numai guvernământul peste un număr de provincii, ci dreptul de a vorbi în numele poporului roman, de a comanda armatele, de a trata în numele său“. (A. Piganiol, *Rome*, p. 216). Dar în felul acesta nu mai poate fi vorba de o restaurare a republicii în vechiul ei conținut.

5. Contemporanii au fost unanimi în a recunoaște meritul lui Octavius în efortul de a se pune capăt războaielor civile și de a restaura ordinea și legalitatea. Velleius Paterculus rezumă sentimentul general de ușurare spunând : „După douăzeci de ani, s-a pus capăt războaielor civile, s-au încheiat războaiele externe și pacea a revenit ; pretutindeni furia războinică s-a potolit, legile și-au redobândit puterea, hotărârile judecătorești autoritatea, senatul prestigiul ; magistraturile și-au recăpătat puterile din trecut ; statul a fost restaurat în forma veche a strămoșilor. Câmpiile au fost redatelor culturii ; religiei i s-a redat respectul și oamenilor siguranța“. (*Historia Romana*, II, 89). De aceea, în ședința senatului de la 16 ianuarie 27 î.e.n., la propunerea lui Munatius Plancus i s-a acordat apelativul de *Augustus*, după ce un număr de senatori propuseseră pe cel de Romulus, care l-ar fi consacrat ca pe un nou întemeietor al Romei.

6. Pînă la descoperirea exemplarului din Antiochia, textul era întregit : „am depășit pe toți în *demnitate*“ (dignitate), dar exemplarul antiochian conține termenul „*aucloritate*“, noțiune specific romană, fără corespondent în limba greacă. Aici găsim unul din elementele esențiale ale *Principatului* : Augustus își definește poziția în statul roman, arătînd că el a fost *Princeps* (primul dintre cetățeni) nu prin *puterea* pe care a avut-o, ci prin *autoritatea* de care se bucura, autoritate izvorită din liniștea și legalitatea pe care le redase poporului roman. Numai că această *aucloritas* a lui Augustus îmbracă o formă care o face să se deosebească fundamental de cea existentă pînă atunci în concepția politică a Romei republicane : ea nu exprima numai o superioritate morală și politică, ci desemna poziția predominantă a omului care întruchipa puterea deplină în stat, concretizată într-un ansamblu de prerogative ce-i fuseseră acordate în chip legal de senatul și de poporul roman. Și, deoarece un asemenea conținut avea numai autoritatea lui Augustus, este ușor de înțeles de ce el, deși cu vădită tendință de a ascunde adevăratul lui caracter, îl menționează ca element care să-i definească poziția excepțională pe care o deținea în stat.

7. Și aici este vizibilă încercarea lui Augustus de a da „Principatului“ caracterul unei magistraturi ale cărei puteri nu se deosebeau de acelea ale celor-

alte magistraturi. Realitatea arată, însă, că, atât prin *originile* sale, cât și prin *conținutul* său, Principatul nu poate fi considerat ca o continuare a regimului republican. În adevăr, *Princeps* nu este un magistrat de tip republican, deoarece puterile lui nu se încadrează în sistemul magistraturilor obișnuite : în sistemul republican puterile erau atribuit al unei magistraturi și nu se puteau exercita *decît* în calitate de magistrat în funcțiune. Or, Augustus *avea* puterea tribuniciană *fără să fie* tribun (nici n-ar fi putut să fie, deoarece tribunatul nu era accesibil *decît* plebeilor, iar el era patrician), *puterea fiind desprinsă de magistratura care o genera* ; la fel *avea* puterea proconsulară *independentă* atât de consulat, cât și de proconsulat. Iată de ce, concluzia celor mai recente cercetări cu privire la *esența și poziția constituțională* a „Principatului“ este că el reprezintă *un organ nou și permanent suprapus vechii constituții, întruchipînd un regim monarhic suprapus pe cale revoluționară (dar legalizat subsecvent) instituțiilor republicane menținute în chip formal, dar trecute în poziție subordonată* (P. de Francisci).

8. Augustus menționează aici unul dintre cele mai mari succese diplomatice din viața lui : restituirea de către pați a prăzilor de război și a stindardelor romane pe care le capturaseră de la trei armate romane : în 53 î.e.n., cînd *M. Licinius Crassus* fusese înfrînt la *Carrhae* și ucis ; la începutul anului 40 î.e.n., cînd *L. Decidius Saxa*, numit de *M. Antonius* guvernator al Siriei, fusese învins între Antiochia și Apameea și în 36 î.e.n. cînd *M. Antonius*, triumvirul, făcuse o expediție nereușită împotriva paților, iar în timpul unei retrageri penibile pierduse stindardele. Regele paților *Phraates* al IV-lea, a cărui stăpînire era încă neconsolidată, a trimis o solie la Roma oferind restituirea stindardelor și a prizonierilor, în schimbul înapoierii fiului său, aflat ca ostatec la romani. După oarecare tergiversări, el restituie — în anul 20 î.e.n. — stindardele și prizonierii, fapt considerat de opinia publică romană ca o strălucită revanșă, cu atât mai mult cu cît ea avusese loc fără vărsare de sînge. De aceea, evenimentul a fost celebrat în poezia și în arta timpului : *Vergilius*, *Horatius* și *Propertius* au proslăvit-o în poeziile lor, iar scena restituirii se găsește gravată pe cuirasa statuii lui Augustus găsită la Prima Poarta (azi la Muzeul Vaticanului), unde este reprezentat un part îngenunchiat, întinzînd un stindard.

9. Cu ocazia luptei de la *Philippi*, din anul 42 î.e.n., *Octavius* făgăduise construirea unui templu în cinstea zeului care *răzbnase* moartea lui *Caesar*. Dar cum acest templu, împreună cu forul care-l înconjura (constituind împreună *Forum Augusti*) nu a fost terminat și inaugurat decît la 1 august anul 2 î.e.n., la data restituirii lor, stindardele au fost depuse, provizoriu, într-o capelă de formă rotundă, ridicată pe *Capitolium* în acest scop lui *Mars Ultor*. Templul lui *Mars Ultor* a devenit mai tîrziu locul unde au fost depuse toate stindardele recuperate.

10. Supunerea triburilor panonice a cerut un mare efort militar ; ea fusese hotărîtă în anul 12 î.e.n. și trebuia să se desfășoare sub conducerea principalului colaborator al lui Augustus, *M. Vipsanius Agrippa* ; moartea acestuia în timpul pregătirilor (martie, anul 12 î.e.n.), l-a obligat pe împărat să încredințeze conducerea lui *Tiberius*, viitorul împărat, care în decurs de trei ani (12—9 î.e.n.) a supus triburile panonice, împingînd frontiera imperiului pînă la Dunăre. Dar supunerea lor definitivă a avut loc abia în anul 9 e.n., după

înăbușirea tot de către Tiberius, ajutat de nepotul său Germanicus, a marii răscoale a dalmaților și panonilor dintre anii 6—9 e.n.

11. La începutul stăpînirii lui Augustus, imperiul roman nu atinsese încă linia Dunării. De aceea, pentru a da Italiei o frontieră naturală care să îi garanteze securitatea, el s-a hotărît să facă din Dunăre frontiera nordică a imperiului; așa cum Caesar făcuse cu Rinul. Aceasta presupunea, însă, ocuparea mai întâi a regiunilor dintre Alpi și cursul superior și mijlociu al Dunării și apoi pe acelea dintre Balcani și Dunărea de Jos. Augustus a început cu acelea care asigurau liniștea Italiei, constituind treptat provinciile Raetia, Noricum și Panonia, care se întindeau de la izvoarele Dunării pînă la confluența ei cu Sava. Hotarele Illyricului, menționat în acest pasaj, sînt foarte bine delimitate de către Suetonius care, în *Viața lui Tiberius*, îl arată ca întinzîndu-se „între Italia și Noricum, Tracia și Macedonia și între fluviul Dunărea și golful Mării Adriatice“ (cap. XVII).

12. Este evident că aici Augustus se referă la totalitatea conflictelor pe care le avusese cu dacii (și este semnificativ că *nu întreprinde decît acest apelativ*, cel de *geți*, neapărînd *niciodată*, deși cele mai multe dintre ciocniri avuseseră loc cu geții), începînd cu campaniile lui Licinius Crassus din 29—28 î.e.n și sfîrșind cu expediția lui Cn. Cornelius Lentulus din jurul anilor 9—11 e.n.

13. Acest pasaj se referă, fără îndoială, la campaniile romanilor împotriva dacilor de la începutul sec. I e.n. De cînd teritoriile dintre Dunăre și Balcani intraseră în sfera de influență a statului roman, geții din cîmpia munteană și din sudul Moldovei săvîrșeau neconținut incursiuni de pradă în aceste regiuni, mai ales în timpul marii răscoale a dalmaților și panonilor din anii 6—9 e.n. De aceea, după înăbușirea acestei răscoale, Cn. Cornelius Lentulus a înfrînt o armată a geților, care năvăliseră în sudul Dunării și a impus sarmaților obligația de a se menține departe de gurile fluviului. Cam în același timp (anii 9—11 e.n.), Sextus Aelius Catus a trecut peste Dunăre în cîmpia munteană, a înfrînt și ucis trei regi locali, a incendiat principalele așezări întărite getice din apropierea fluviului și a strămutat în *Ripa Thraciae* (vitoarea provincie Moesia Inferior) 50 000 de geți, pe care i-a colonizat acolo. Această acțiune energică (pe care datele arheologice o confirmă) a slăbit confederația tribală a geților din cîmpia munteană și sudul Moldovei, asigurînd liniștea regiunilor din sudul Dunării.

14. Expresia latină: „*imperium populi Romani perferre*“ este în mod voit ambiguă, ea putînd fi interpretată de neștiutori în sensul cel mai favorabil împăratului, acela de întindere a stăpînirii romane asupra dacilor. De fapt, la această dată, nu este vorba de așa ceva, ci numai de slăbirea confederației getice din cîmpia munteană, care a trebuit să accepte o poziție de subordonare față de statul roman.

Indicații metodice

Paragrafele textului au fost alese în așa fel încît să poată fi folosite la mai multe lecții, iar mica lor întindere îngăduie folosirea lor împreună cu altele referitoare la aceeași temă. Paragraful 34, cuprinzînd instaurarea și definirea principatului, va fi utilizat atît la lecția nr. 45 de la cl. V „Principatul lui Octavian August“, cît și la cea de la anul II, secția umanistă, privind instau-

rarea și dezvoltarea Principatului. La clasa a V-a lectura comentată a textului va urmări precizarea *datei* instaurării Principatului; stabilirea *împrejurărilor* care au făcut cu putință această instaurare și *conținutul* noii forme de guvernământ.

Dimpotrivă, la anul II centrul de greutate al comentariului va cădea asupra precizării *esenței* Principatului, ca instituție ce introduce o formă monarhică și asupra preocupării lui Augustus de a estompa cât mai mult caracterul *nou* al Principatului și artificialitatea fațadei republicane pe care s-a străduit să o păstreze.

Paragraful 29 va îngădui, pe de o parte, o recapitulare a încercărilor făcute pînă atunci de romani de a rezolva *problema parthecă* (toate fără succes), iar pe de alta sublinierea politicii *pacifice* inițiate de Augustus *în afară*, în concordanță cu cea de pacificare interioară.

Paragraful 30 va fi folosit *în special* la anul II, unde va fi explicat pe baza hărții extensiunii imperiului roman de la p. 75, unde atingerea liniei Dunării pe vremea lui Augustus este foarte bine marcată. Partea referitoare la relațiile cu Dacii va fi folosită *numai* la anul IV pentru a ilustra relațiile daco-romane *înainte* de cucerirea Daciei și *mai ales* începutul pătrunderii influenței romane în nordul Dunării.

BIBLIOGRAFIE

1. Jean Gagé, *Res gestae divi Augusti*, Paris, 1935, text latin și grec, cu un comentariu întins și precis, care ne-a fost de mare ajutor; 2. André Piganiol, *Rome*, coll. „Clio”, Paris, 1946, p. 215—218 (remarcabilă caracterizare a poziției lui Augustus în statul roman); 3. Pietro de Francisci, *Genesi e struttura del principato Augusteo*, Roma, 1941 (Atti della Reale Accademia d'Italia, Serie VII, vol. II, fasc. 1), p. 26—65 (cea mai adîncită analiză a caracterului principatului; definiția din comentariul nostru se găsește la p. 64—65); 4. Léon Homo, *Auguste*, Paris, 1935, p. 137—161 (Augustus, conducătorul apărării statului roman); 5. Radu Vulpe, *Romanii la Dunărea de Jos (Din istoria Dobrogei, vol. II)*, București, 1968, p. 40—46.

AUREL IORDĂNESCU